

Marcin Sokalski

ORCID: 0000-0001-6782-3229

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

Działalność parlamentarna i sejmikowa Marcjana Ścibora Chełmskiego

State and Local Parliamentary Activity
of Marcyan Ścibor Chełmski

Abstrakt

Artykuł omawia działalność parlamentarną i sejmikową Marcjana Ścibora Chełmskiego (zm. 1641), jednego z najciekawszych parlamentarzystów i działaczy sejmikowych w Rzeczypospolitej Obojga Narodów XVII wieku. Tekst jest oparty na badaniach archiwalnych obejmujących rękopiśmienne diariusze sejmowe, korespondencję prywatną opisującą sejmy; źródła wydane: instrukcje, uchwały sejmikowe, pamiętniki oraz opracowania z zakresu historii parlamentaryzmu, funkcjonowania elity politycznej i obiegu informacji.

M.S. Chełmski pochodził z osiadłej w województwie krakowskim rodziny o dużych tradycjach służby publicznej. Karierę parlamentarzysty rozpoczął od wyboru na sejm w 1613 roku, a następnie posłował na kolejne. Należał do posłów zazwyczaj mocno zaznaczających swoją obecność w izbie poselskiej. Podczas obrad podejmował zagadnienia wolności szlacheckiej w duchu wrogim *absolutum dominium*, kwestie gospodarcze (np. finansowanie wojska i podatki), proceduralne (np. tryb obrad) oraz z zakresu wolności religijnej (np. relacje katolicy–protestanci–prawosławni).

Zgromadzony materiał źródłowy potwierdza dużą aktywność publiczną Chełmskiego w Małopolsce oraz ewolucję jego postawy politycznej na sejmach od: opozycjonisty za czasów Zygmunta III Wazy, do umiarkowanego stronnika dworu królewskiego. Źródła wskazują, że Chełmski miał opinię wielkiego znawcy prawa. Pełnił prestiżową godność marszałka Trybunału Koronnego. Przez ponad 30 lat należał do najaktywniejszych uczestników życia sejmikowego w województwie krakowskim. Ewolucja postawy politycznej Chełmskiego za panowania Władysława IV Wazy zaowocowała nominacją na prestiżowy urząd podkomorzego krakowskiego.

Słowa kluczowe: sejm, sejmik, elita polityczna, parlamentaryzm, Małopolska

Abstract

The paper describes the state and local parliamentary activity of Marcján Ścibor Chełmski (d. 1641), one of the most interesting parliamentarians in the Polish-Lithuanian Commonwealth of the 17th century. The text is based on archival research including the Parliament manuscript diaries, private correspondence describing the debates; published sources: instructions, parliamentary resolutions, memoirs; and studies of the history of parliamentarism, on top of the functioning of the political elite and the circulation of information.

M.S. Chełmski came from a family with a strong tradition of public service settled in the Krakow province. He began his career as a parliamentarian by being elected to the Sejm in 1613, and later sat in the Parliaments of: 1616, 1618, 1619, 1620, 1621, 1625, 1626/I, 1626/II, 1629/I, 1629/II, 1631, 1632 (convocation and election), 1633 (coronation), 1634, 1635 (I), 1637/I, 1637/II and 1638. He was one of the MPs who usually had a strong presence in the Chamber of Deputies. During the debates he addressed the issues of noble freedom in the spirit hostile to *absolutum dominium*, economic issues (e.g., financing the army and taxes), procedural issues (e.g., the mode of debate), and religious freedom (e.g., Catholic-Protestant-Orthodox relations).

The collected source material confirms Chełmski's great public activity in Lesser Poland and the evolution of his political stance at the Sejm from an oppositionist during the reign of Sigismund III Vasa to a moderate supporter of the royal court. Sources indicate that Chełmski had a reputation as an esteemed legal expert. He held the dignity of Marshal of the Crown Tribunal. For over 30 years he was one of the most active participants of the local parliament life in the Krakow province. The evolution of Chełmski's political stance during the reign of Władysław IV Vasa resulted in his nomination for a prestigious office of the Chamberlain of Krakow.

Keywords: sejm, sejmik, political elite, parliamentarism, Małopolska

Chełmscy z Krakowskiej ziemi nie prostacy byli,
Bo w tym, co przystojnego zawždy się ćwiczyli,
Bowiem się tem każdy stan pięknie poleruje,
Gdy cnocie bez wykrętów na wszem przysługuje¹.

Powyższy cytat stanowił jeden z bodźców do zajęcia się bliżej działalnością publiczną i myślą polityczną Marcjana Ścibora Chełmskiego, należącego do najciekawszych parlamentarzystów koronnych XVII wieku. Bohater niniejszego tekstu posiada swój biogram w tomie trzecim *Polskiego Słownika Biograficznego*, ale ówczesny (1937) stan badań nad parlamentaryzmem i koncepcja przedwojennych tomów wydawnictwa sprawiły, że zagadnienia działalności parlamentarnej traktowano raczej ogólnikowo². Chełmski tymczasem należał do staropolskich rekordzistów: wybierano go na sejmy w latach: 1613/II, 1616, 1618, 1619, 1620, 1621, 1625, 1626/I, 1626/II, 1629/I, 1629/II, 1631, 1632 (konwokacja i elekcja), 1633, 1634, 1635 (I), 1637/I, 1637/II, 1638³.

Ciągły postęp w badaniach nad staropolskim parlamentaryzmem sprawia, że powiększa się liczba monografii sejmowych, obejmujących okres aktywności politycznej bohatera niniejszego tekstu⁴. Mimo to

-
- 1 Tekst znajduje się w zbiorze epigramatów Mikołaja Reja, *Żwierzyniec, w którym rozmaitych stanów, ludzi, zwi[e]rząt i ptaków ks[z]tałty, przypadki i obyczaje są właśnie wypisane. A zwłaszcza ku czasom dzisiejszym naszym niejako przypadające* (Kraków: Maciej Wierzbiewa, 1562), bez paginacji.
 - 2 Kazimierz Lepszy, *Marcjan Ścibor Chełmski*, w *Polski Słownik Biograficzny*, t. III, (Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1937), 284.
 - 3 Powyższą listę ustaliłem na podstawie wyboru Chełmskiego na posła na sejmiku w Proszowicach (dane w dalszej części tekstu) oraz następujących syntez: Kazimierz Przyboś, Adam Walaszek, „Reprezentacja sejmowa województwa krakowskiego w XVII wieku”, *Studia Historyczne* 20/3 (1977): 393–394 (tu brak wyboru Chełmskiego na II sejm w 1626 r. i na sejm w 1638 r.); Jan Serejka, „Posłowie wybrani na sejmy w latach 1611–1623”, *Zeszyty Naukowe WSP w Opolu, Historia* 30 (1994): 109; idem, *Parlamentarzyści drugiej połowy panowania Zygmunta III Wazy* (Opole: Wyższa Szkoła Pedagogiczna, 1989), 75; Sybilla Holdys, *Praktyka parlamentarna za panowania Władysława IV Wazy* (Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1991), 141; Jan Dziągiewski, *Izba poselska w systemie władzy Rzeczypospolitej w czasach Władysława IV* (Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 1992), 164; Józef Długosz, „Elity posłów sejmowych za panowania Zygmunta III Wazy (1587–1632)”, w *Czasz nowożytny. Studia poświęcone pamięci prof. Władysława Eugeniusza Czaplńskiego w 100 rocznicę urodzin*, red. Krystyn Matwijowski, (Wrocław: Wrocławskie Towarzystwo Miłośników Historii, 2005), 56.
 - 4 Jan Serejka, *Sejm w Toruniu z 1626 roku* (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1966); Stefania Ochmann, *Sejmy z lat 1615–1616* (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1970); Anna Filipczak-Kocur, *Sejm zwyczajny z roku 1629* (Wrocław: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1979); Jan Rzońca, *Ostatni sejm przed Cecorą*

nie zawsze łatwo odnaleźć informację o Chelmskim. Można tę sytuację wytłumaczyć m.in. odmiennymi koncepcjami przyjętymi przez autorów kolejnych monografii. Jednostkowe wystąpienie parlamentarzysty na sejmie mogło zostać uznane, z punktu widzenia przebiegu danego sejmiku, za mało istotne, jednak analizowane w perspektywie „długiego trwania” kilkudziesięciu lat aktywności poselskiej może przecież nabrać innego znaczenia. Cieszy, że wraz z monografiami kolejnych sejmów przybywa również artykułów opisujących reprezentacje sejmowe oraz poszczególnych parlamentarzystów⁵.

(w 1619 r.) (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1983); Jerzy Pietrzak, *Po Cecerze i podczas wojny chocimskiej. Sejmy z lat 1620–1621* (Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1983); Janusz Byliński, *Dwa sejmy z roku 1613* (Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1984); Jan Kwak, *Sejm warszawski 1626 roku* (Opole: Wyższa Szkoła Pedagogiczna, 1985); Andrzej Tomaszek, „Sejm 1638 r. w obronie szlacheckiej równości”, *Czasopismo Prawno-Historyczne* 39/2 (1987): 17–32; Włodzimierz Kaczorowski, *Sejmy konwokacyjny i elekcyjny w okresie bezkrólestwa 1632 r.* (Opole: Instytut Śląski, 1986); Jan Serejka, *Sejm z 1618 roku* (Opole: Wyższa Szkoła Pedagogiczna, 1988); Zbigniew Szczerbik, *Sejm koronacyjny Władysława IV w 1633 roku* (Kluczbork–Praszka: Wydawnictwo Antykwa, 2001); Robert Kołodziej, *Pierwszy sejm z 1637 roku* (Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2003); Przemysław Paradowski, *W obliczu „nagłych potrzeb” Rzeczypospolitej. Sejmy ekstraordynaryjne za panowania Władysława IV Wazy* (Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2005).

- 5 Władysław Czapliński, „Kilka uwag o działalności sejmowej Stanisława z Brzezia Chrząstowskiego”, *Reformacja w Polsce* 12, (1953–1955 [druk.:] 1956): 254–260; Włodzimierz Dworzaczek, „Skład społeczny wielkopolskiej reprezentacji sejmowej w latach 1572–1655”, *Roczniki Historyczne* 23 (1957): 281–310; Zofia Trawicka, „Działalność polityczna i reformacyjna Piotra Kochlewskiego”, *Odrodzenie i Reformacja w Polsce* 8 (1963): 125–148; Przybóś, Walaszek, „Reprezentacja sejmowa”, 377–401; Jan Serejka, „Jakub Sobieski – przywódca izby poselskiej”, *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka* 35/2 (1980): 163–169; idem, „Udział Radziwiłłów w sejmach panowania Zygmunta III Wazy”, *Miscellanea Historico-Archivistica* 3 (1989): 13–26; Jan Dziegielewski, „Radziwiłłowie posłami sejmów w czasach Władysława IV”, *Miscellanea Historico-Archivistica* III (1989): 27–34; idem, „Polityczne opcje reprezentacji sejmowej południowo-wschodnich ziem Rzeczypospolitej w czasach Władysława IV”, *Przegląd Wschodni* 1/1 (1991): 71–81; Jan Siedlecki, „Mikołaj Skaszewski [ok. 1605-ok. 1680] i Krzysztof Żelski [ok. 1605/07-ok. 1680] – posłowie szlachty ziemi bielskiej na sejmy Rzeczypospolitej”, *Studia Podlaskie* 3 (1991): 27–40; Janusz Byliński, *Marcin Broniewski [zm. 1624] – trybun szlachty wielkopolskiej w czasach Zygmunta III* (Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1994); Agnieszka Sidorowska, „Lubelska reprezentacja sejmowa za panowania Władysława IV. Próba analizy pochodzenia społecznego i karier, *Res Historica* 7 (1999): 35–51; Jolanta Chojińska-Mika, „Walerian Petrykowski wobec oczekiwania swoich wyborców. Próba rekonesansu badawczego”, w *Studia historyczno-prawne. Prace dedykowane Profesorowi Janowi Serejce*, red. Janusz Dorobisz, Włodzimierz Kaczorowski (Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2004), 51–64; Józef Długosz, „Elity posłów sejmowych za panowania Zygmunta III Wazy (1587–1632)”, w *Czasy nowożytne. Studia poświęcone pamięci prof. Władysława Eugeniusza Czaplińskiego w 100. rocznicę urodzin*, red. Krystyn Matwijowski (Wrocław: Wrocławskie Towarzystwo Miłośników Historii, 2005), 53–65; Maciej Matwijów, „Marcin Michał Dębicki (ok. 1610-ok. 1689) trybun szlachecki XVII wieku”, *Czasopismo Zakładu Narodowego*

Marcjan Ścibor Chełmski pochodził z rodziny o bogatych tradycjach służby publicznej. Jego dziadek Marcjan (I) (ok. 1500–ok. 1575) posłował na sejm w Krakowie w 1538/1539 roku, na który został wybrany obok Marcina Zborowskiego, Mikołaja Taszyckiego, Stanisława Tęczyńskiego, Wincentego Wieruskiego oraz jednego z rodziny Dembińskich, jako przedstawiciel „od szlachty” dla odróżnienia od kompletu poselskiego wybranego przez „panów”, a więc magnatów⁶. Posłował następnie na sejm krakowski w 1540 roku i sejm piotrkowski w 1550 roku⁷. W drugiej połowie lat 50. przeszedł na protestantyzm. W 1557 roku wniesiono przeciwko niemu dwie protestacje o zorganizowanie w domu nabożeństwa luteranckiego⁸. Nie ma pewności, czy Chełmski uczestniczył w sejmie konwokacyjnym w 1573 roku, niemniej był obecny w Warszawie i złożył swój podpis pod aktem konfederacji warszawskiej⁹.

Jego syn Marcjan (II) (zm. ok. 1617) zadebiutował jako parlamentaryzta na sejmie w 1585 roku. Posłował na sejm w 1589 roku, na którym podpisał traktat bytomsko-będziński; wyznaczono go też na szafarza podatków w województwie krakowskim¹⁰. W obliczu narastającej walki politycznej na początku panowania Zygmunta III Wazy, Chełmski opowiedział się po stronie kanclerza Jana Zamoyskiego. Posłował na sejm

im. Ossolińskich 16 (2005): 7–95; Przemysław Paradowski, „Średzi zespól poselski za panowania Władysława IV Wazy. Próba charakterystyki”, w *Czasy nowożytne. Studia poświęcone pamięci prof. Władysława Eugeniusza Czaplńskiego w 100. rocznicę urodzin*, red. Krystyn Matwijowski (Wrocław: Wrocławskie Towarzystwo Miłośników Historii, 2005), 89–105; Jan Seredyka, „Awanse »aktywistów« sejmów staropolskich. Mity i rzeczywistość”, w *O mitach i prawdach w dziejach społeczeństwa i państwa polskiego doby nowożytnej. Uwagi i postulaty badawcze*, red. Aleksandra Skrzypietz et al., (Katowice: Wydawnictwo Rococo, 1998), 17–20; Kazimierz Przyboś, „Reprezentacja sejmowa ziemi przemyskiej w latach 1573–1695”, *Rocznik Przemyski* 34/4 (1998): 3–36; idem: „Posłowie województwa sandomierskiego na sejmy Rzeczypospolitej w latach 1668–1674”, w: *Z życia politycznego szlachty i ziemiaństwa między Wisłą a Pilicą w XVI–XX wieku. Studia*, red. Jerzy Gapys et al., (Kielce: Kieleckie Towarzystwo Naukowe, 2017), 39–76; Jacek Pielas, „Hieronim Michał Komornicki (zm. 1689) – aktywista sejmikowy, opat świętokrzyski”, w *Debaty świętokrzyskie*, t. I, red. Krzysztof Bracha et al., (Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, 2014), 119–131. Osobne teksty poświęcone Mikołajowi Korycińskiemu, Franciszkowi Dembińskiemu i Stanisławowi Chrzęstowskiemu opublikował w l. 1998–1999 na łamach *Studiów Historycznych i Zeszytów Naukowych Uniwersytetu Jagiellońskiego* autor niniejszego tekstu.

6 *Posłowie ziemscy koronni 1493–1600* (dalej: *Posłowie ziemscy*), oprac. Waclaw Uruszcak et al., red. Irena Kaniewska, (Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2013), 91.

7 *Ibidem*, 94, 108, 216.

8 Leon Wachholz, „Z dziejów zboru ewangelickiego w Krakowie”, *Reformacja w Polsce* 1 (1921): 266.

9 Włodzimierz Budka, „Kto podpisał konfederację warszawską 1573 r.”, *Reformacja w Polsce* 1 (1921): 319.

10 *Posłowie ziemscy*, 287, 319.

w 1590 roku, a o jego postawie politycznej świadczyć może wybór do kompletu poselskiego popierającego kanclerza na rozdwojonym sejmiku proszowickim z 13–15 lutego 1590 roku¹¹.

Kulisy wyboru na sejm w 1593 roku dowodzą, że Marcjan (II) należał do osobistości wysoko cenionych na sejmiku proszowickim. Zachował się bowiem wykaz głosów („kresek”) oddanych na poszczególnych kandydatów, a wynik Chełmskiego (52 głosy) należał do najwyższych¹². W ostatnim dniu sejmu podpisał zgodę na opuszczenie przez Zygmunta III Rzeczypospolitej i wyjazd do Szwecji¹³. Karierę parlamentarzysty uwięczył wyborem na sejmy w latach: 1595, 1596, 1600, 1603 i 1605¹⁴. Co ciekawe, choć instrukcja proszowicka nie zawiera nazwiska Chełmskiego w komplecie posłów na sejm w 1600 roku (wybrano starostę niepołomińskiego Jana Branickiego), to jednak figuruje on w specjalnym rejestrze posłów i senatorów obecnych podczas obrad¹⁵.

Bohater niniejszego tekstu – Marcjan (III) Ścibor Chełmski – był człowiekiem wykształconym, czemu sprzyjały ówczesne czasy, cechujące się względną zamożnością, biorącą się z pomyślnej koniunktury gospodarczej czy braku wojen prowadzonych wewnątrz państwa. Studiował w Akademii Krakowskiej, a następnie w Padwie. Posiadał bogatą bibliotekę, którą zapisał Akademii Krakowskiej. Za młodu zajmował się służbą wojskową poza granicami Rzeczypospolitej¹⁶. Wpierw kalwinista, z czasem przeszedł na katolicyzm. Odrestaurował kościół w Bolesławiu oraz kaplicę Gutteterowską w kościele Mariackim w Krakowie¹⁷. Świątynia ta

11 *Ibidem*, 327. Mieszczanie docenili wysiłki Chełmskiego, który za poparcie postulatów Krakowa na sejmie został hojnie nagrodzony 15 łókciami adamaszku za 18 grzywien i 36 groszy, por. Zdzisław Noga, „Relacje władz miejskich Krakowa z dworem i urzędnikami państwowymi w wieku XVI”, w *Dwór a kraj. Między centrum a peryferiami władzy*, red. R. Skowron, (Kraków: Zamek Królewski na Wawelu, 2003), 132.

12 *Akta sejmikowe województwa krakowskiego* (dalej: ASWK), t. I, wyd. Stanisław Kutrzeba, (Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1932), 194.

13 *Posłowie ziemscy*, 355.

14 *Ibidem*, 364, 370, 405; Wojciech Sokołowski, *Politycy schyłku złotego wieku. Małopolscy przywódcy szlachty i parlamentarzyści w latach 1574–1605* (Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 1997), 177.

15 „Rejestr senatorów i posłów na sejmie warszawskim 9 lutego–21 marca 1600 r.”, oprac. Andrzej Radaman et al., *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego*, MCCLXVII, *Prace Historyczne* 131 (2004): 94.

16 Lepszy, *Marcjan Ścibor Chełmski*, 284; Przyboś, Walaszek, „Reprezentacja sejmowa”, 394.

17 *Lessus ad mausoleum Boni Civis, Patriae inclity Herois familiae rari Mecoenatis Collegii Minoris Academiae magnifici D.D. Marciani a Chełm Chełmski Scibor...*, (Kraków: Wyd. Andrzej Piotrkowczyk, 1641), 3; *Encyklopedia Powszechna*, t. V (Warszawa: Wyd. Samuela Orgelbranda 1861), 211.

cieszyła się jego szczególnymi względami, zapisał jej sumy z czynszów płaconych z jednej z kamienic¹⁸. Patronował także kościołowi borowskiemu, o czym wiemy z inwentarza majątku, w którym uwzględniono m.in. krzyże z tego kościoła i monstrancję¹⁹.

Na kartach akt sejmikowych Chełmski pojawił się w 1608 roku, gdy w instrukcji poselskiej z 13 grudnia upomniano się „za JM. panem Marcj-nem [w źródłach spotyka się i taką wersję jego imienia – M.S.] Chełmskim dworzaninem J.K.M., aby w swojej ojczystej majątności uspokojony był [...]”²⁰. Impulsem do wzmożonej aktywności publicznej była nominacja na chorążego krakowskiego z 1 października 1612 roku²¹. Wzmiankowany go też w instrukcji poselskiej z 5 lutego 1613 roku, wymieniając wśród deputatów przy szafarzu podatków w województwie krakowskim²².

Debiut parlamentarny Marcjana Ścibora Chełmskiego nastąpił na sejmiku proszowickim z 18 listopada 1613 roku. Miał wówczas 37 lat, a zatem był to dość późny start w karierze parlamentarzysty. Brak instrukcji poselskiej nie pozwala w pełni ocenić, z czym posłowie krakowscy udali się do Warszawy. Więcej o nastawieniu do ustawodawstwa sejmu mówią wniesione protestacje. Choć w izbie podczas dyskusji nad podatkami 21 grudnia 1613 posłowie z Proszowic zgodzili się nawet na podatek pogłówny po 1 złp. od każdego poddanego i zachęcali innych posłów do podobnego wysiłku w celu spłacenia roszczeń konfederatów wojskowych, to wniesione po sejmie protestacje przeciwko szóstemu poborowi i uniwersałowi poborowemu dowodzą nastawienia krytycznego wobec uchwał sejmu²³.

Czy aby jednak Chełmski na pewno był obecny na sejmie? Zastanawiające jest, że pod osobną protestacją poselską przeciwko podatkom podpisało się tylko czterech parlamentarzystów krakowskich: starosta sandomierski Stanisław Lubomirski, starosta sądecki Sebastian Lubomirski, podsędek krakowski Adam Rozen i Hieronim Przyłęcki. Nazwisko Chełmskiego widnieje wprawdzie wśród podpisów kilkunastoosobowego grona elity województwa krakowskiego pod drugą protestacją wniesioną

18 Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, rkps 11802/III, 569.

19 Biblioteka Polskiej Akademii Nauk i Polskiej Akademii Umiejętności (dalej: PAN-PAU), rkps 2251, 136v.

20 Cyt. za ASWK, t. I, 338. Rzeczywiście, w tym czasie Chełmski występował z tytułem dworzanina królewskiego, K. Lepszy, *Marcjan Ścibor Chełmski*, 284.

21 *Urządnicy województwa krakowskiego XV–XVIII wieku, Spisy* (dalej: *Urządnicy*), oprac. Stanisław Cynarski et. al. (Kórnik: Biblioteka Kórnicka, 1990), 54.

22 ASWK, t. I, 344.

23 Z grona posłów krakowskich wyszedł postulat zwołania sejmu na rok 1614 dla omówienia egzorbitancji, Byliński, *Dwa sejmy*, 222–223, 235.

podczas roków ziemskich 17 stycznia 1614 roku, ale bez adnotacji o posłowaniu, choć taki dopisek („poseł województwa krakowskiego”) widnieje przy Stanisławie Morskim²⁴.

W 1616 roku Marcjanowi Ściborowi Chełmskiemu ponownie powierzono funkcję poselską. Zdaniem Stefanii Ochmann parlamentarzyści krakowscy należeli do opozycjonistów inspirowanych przez książąt Zbaraskich²⁵. 26 maja domagali się niezwłocznego spisywania konstytucji sejmowych w obawie przed bezprawnym dopisywaniem lub zmianami w tekście²⁶. Sejm oddelegował Chełmskiego do komisji kontrolujących cła w Raciborsku oraz zamek w Będzinie²⁷.

Na sejmie w 1618 roku Chełmski nie zaznaczył bezpośrednio swojej obecności, ale na podstawie zachowania reprezentacji poselskiej z Proszowic można wysnuć pewnie wnioski odnośnie do jego postawy politycznej. O ile jeszcze 12 marca wysłannicy izby poselskiej oświadczyli w senacie, że wbrew nadziejom i błędnym ocenom królewskich doradców izba nie przystąpi do uchwalenia podatków bez spełnienia postulatów szlachty, o tyle już tydzień później posłowie krakowscy na czele z ks. Jerzym Zbaraskim dokonali politycznej wolty i ku rozczarowaniu reszty opozycji zgodzili się przystąpić do debaty²⁸. Na kolejnym sejmie w 1619 roku Chełmski usztywnił swoje stanowisko i wraz Mikołajem Korycińskim w ostatnim dniu obrad w nocy z 5 na 6 marca protestował przeciwko propozycjom podatkowym przedłożonym izbie przez specjalną komisję²⁹. Podpisał też protestację przeciwko uchwałom sejmu³⁰.

Podczas sejmu w 1620 roku stanowisko parlamentarzystów z Proszowic było zdecydowanie opozycyjne i nic nie wskazuje, by Chełmski odstąpił od stanowiska posłów znajdujących się pod wpływem patronatu opozycyjnych wobec dworu książąt Zbaraskich. Jak zauważył ks. Jerzy, lider obozu, stronnicy dworu nie powinni być zaskoczeni postawą Krakowian, bo znali treść instrukcji poselskiej³¹. Protestując przeciwko uchwaleniu

24 ASWK, t. I, 352.

25 Stefania Ochmann, *Sejmy z lat 1615–1616* (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1970), 152.

26 *Ibidem*, 176.

27 *Volumina Legum* (dalej: VL), t. III, 140.

28 Serebryka, *Sejm z 1618 roku*, 153.

29 Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Kórniku (dalej: BPAN Kórnik), rkps 201, 178v.

30 Na sejmiku z 9 IV 1619, ASWK, t. I, 399–400.

31 Jerzy Zbaraski do Marcina Szyszkowskiego dat. z Krakowa 18 I 1621 r., *Listy księcia Jerzego Zbaraskiego kasztelana krakowskiego z lat 1621–1631*, wyd. August Sokołowski, *Scriptores Rerum Polonicarum*, t. V, (Kraków: Akademia Umiejętności, 1880), 20; Pietrzak, *Po Cecorze*, 74–75, 85 i n.

podatków, Chełmski dość zaskakująco dla uczestników obrad zaproponował pospolite ruszenie³². Sejm ten z pewnością chorąży krakowski dobrze zapamiętał, a to za sprawą próby zamachu na króla, dokonanego 15 listopada 1620 roku przez szlachcica Michała Piekarskiego, o czym Chełmski, głęboko przejęty, jeszcze tego samego dnia pisał do nieustalonego korespondenta³³.

Kolejny raz funkcję poselską powierzono mu w Proszowicach na sejm w 1621 roku, o czym informował ks. Krzysztofa Radziwiłła jeden z jego zaufanych agentów³⁴. O postawie reprezentacji krakowskiej mówi sporo fragment diariusza: „Panowie Krakow[ianie] mieszczan bardzo bronili”³⁵. Według informacji Stanisława Buczyńskiego w dodatku do listu do ks. Krzysztofa Radziwiłła, Chełmski 23 września 1621 roku uczestniczył w uroczystości składania przysięgi hołdu lennego przez elektora brandenburskiego Jerzego Wilhelma Hohenzollerna³⁶. Jak zauważył Jerzy Pietrzak, posłowie z Proszowic za wszelką cenę dążyli do uzależnienia zgody na podatki od opinii sejmiku relacyjnego³⁷. Nie ma wątpliwości, że podpisując wraz Jerzym i Krzysztofem Zbaraskimi protestację przeciwko uchwałom sejmu, chorąży krakowski po raz kolejny usytuował się w gronie zadecydowanych opozycjonistów³⁸.

Jak wynika z badań Jana Seredyki, Chełmski należał do rekordzistów pod względem liczby posowań w latach 1611–1623. Wybrano go w tym czasie na co najmniej połowę odbytych sejmów, tj. przynajmniej sześć³⁹. Przytoczone powyżej przykłady dowodzą, że nie zawsze wybór na posła przekładał się na zauważalną aktywność Chełmskiego w izbie. W grę wchodziły także inne czynniki: rywalizacja w komplecie poselskim a także niechęć przed ujawnieniem prawdziwych poglądów politycznych, co mogło skutkować z jednej strony narażeniem się sejmikowym wyborcom, z drugiej zaś utratą łaski królewskiej.

32 Biblioteka Czartoryskich w Krakowie (dalej: BCz), rkps 390, 101–102; Pietrzak, *Po Cecorze*, 83.

33 Marcjan Ścibor Chełmski do N.N., z Warszawy 15 XI 1620, Biblioteka Jagiellońska (dalej: BJ), rkps 166, 142.

34 Stanisław Buczyński do Krzysztofa Radziwiłła, z Krakowa 5 VIII 1621, Archiwum Główne Akt Dawnych (dalej: AGAD), Archiwum Radziwiłłów (dalej: AR), nr 1584, cz. I, 49–50.

35 Wystąpienie z 2 IX 1621, cyt. za BPAN Kórn. rkps 201, 196v.

36 Stanisław Buczyński do Krzysztofa Radziwiłła, z Warszawy 22 IX 1621, (AGAD, AR), dz. V, nr 1584, cz. VI, 91; Pietrzak, *Po Cecorze*, 158–159.

37 Pietrzak, *Po Cecorze*, 70, 82.

38 Na sejmiku relacyjnym z 30–31 XII 1620, ASWK, t. I, 423.

39 Seredyka, „Posłowie wybrani na sejmy”, 106.

Niebagatelny wpływ miała aktywność patronatów magnackich. Jesienią 1622 roku Stanisław Buczyński opisując wyniki elekcji deputatów do Trybunału Koronnego, wyraził przekonanie, że Chełmski będzie przychylny księciu Krzysztofowi Radziwiłłowi⁴⁰. Mimo opozycyjności w pierwszej połowie lat dwudziestych Chełmski nie utracił łaski królewskiej, o czym może świadczyć otrzymanie 19 marca 1623 roku zgody na wykup wójtostwa w mieście Ryczywół od spadkobierców wojewody mazowieckiego Tomasza Gostomskiego. Objęcie starostwa ryczywolskiego niewątpliwie ułatwiły relacje rodzinne – Chełmski, żonaty z Dorotą z Gostomskich, był zięciem wojewody⁴¹.

Nic nie wskazuje na to, by Marcjusz Ścibor Chełmski odegrał wiodącą rolę na sejmie w 1625 roku. Był to sejm niezwykle, bo nie dość, że rozpoczęty z dwutygodniowym opóźnieniem z powodu zarazy, to zakończony niezwykle konkluzją bez konstytucji, a jedynie w postaci uchwały⁴². W komplecie krakowskim dominował starosta czchowski Paweł Marchocki, który 27 stycznia domagał się rozpoczęcia obrad od omówienia recessu poprzedniego sejmiku i naciskał na rozdanie przez króla wakansów⁴³. Debata z 28 lutego w sprawie odpowiedzi króla na postulaty izby poselskiej ujawniła pęknięcie wśród posłów z Proszowic. Jak zapisał autor diariusza: „krakowskie województwo rozdwojone: część JchMM. przystąpi[ć] chce do obrony wzięwszy respons do braci, część do żadnych rzeczy przystępować nie chcą się affektacyjom Rzeczyp[ospoli]tej

40 Stanisław Buczyński do Krzysztofa Radziwiłła, z Orli 7 X 1622, AGAD, AR, dz. V, nr 1584, cz. I, 194. Opinię o przychylności Chełmskiego, Buczyński podtrzymał kilka miesięcy później, tenże do Krzysztofa Radziwiłła, z Lublina 19 VII 1623, *ibidem*, cz. II, 100.

41 *Regestry z Metryki Koronnej do dziejów powiatów radomskiego i stężyckiego z lat 1574–1795*, cz. I: 1574–1659, oprac. Monika Jaglarz et al., red. Zbigniew Pietrzyk, (Radom: Radomskie Towarzystwo Naukowe: 2001), 84; Krzysztof Chłapowski, *Realizacja reform egzekucji dóbr (1563–1665). Sprawa zastawu królewskich małopolskich* (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1984), 220; idem, *Elita senatorsko-dygnitarska Korony za czasów Zygmunta III i Władysława IV*, (Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 1996), 110. Od 1630 r. Chełmski użytkował starostwo ujskie, por. idem, *Realizacja reform*, 213. Użytkownikiem tych królewskich po śmierci Chełmskiego był jego bratanek, łowczy krakowski Jan Ścibor Chełmski, *Lustracja województwa krakowskiego 1659–1664*, cz. I, wyd. Alicja Falniowska-Gradowska et al., (Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2005), 149.

42 Jedynym opracowaniem tego sejmiku jest pozostająca do dziś w maszynopisie praca doktorska Andrzeja Domańskiego, *Niezwykły sejm z 1625 r.*, (maszynopis) 1983 r., Archiwum Uniwersytetu Opolskiego, Archiwum prac doktorskich nr 6/11. O niezwykłej konkluzji: 259–260, 286.

43 *Ibidem*, 208–209.

dość stanie⁴⁴. Roli Chełmskiego, jeśli był obecny, możemy się jedynie domyślać⁴⁵.

Spśród posłów krakowskich stanowisko opozycyjne zajęli na pewno: stolnik krakowski Hieronim Przyłęcki oraz starosta czchowski Paweł Marchocki, podpisując obok m.in. ks. Krzysztofa Radziwiłła protestację z 5 marca 1625 roku, tłumaczącą ich postawę podczas omawiania egzorbitancji w izbie poselskiej⁴⁶. Konflikt wokół sejmu miał reperkusje jeszcze wiele miesięcy później, a to za sprawą uniwersału podatkowego, na co zwrócił uwagę miecznik koronny Jan Zebrzydowski, pisząc w grudniu 1625 roku list do sejmu średzkiego, w którym tłumaczył postawę przedstawicieli województwa krakowskiego na sejmie⁴⁷.

W roku 1626 sejmik proszowicki powierzył Chełmskiemu funkcję poselską na oba sejmy. Na sejm zwyczajny (warszawski) w 1626 roku komplet krakowski przybył z nastawieniem opozycyjnym. Poza tradycyjnie gorącymi kwestiami podatkowymi i poparciem dla krytycznie ocenianego na dworze królewskim ks. Krzysztofa Radziwiłła, emocje rozpałał już kilkuletni konflikt między Akademią Krakowską a zakonem jezuitów⁴⁸. O ile większość szlachty stała po stronie Akademii, o tyle król, biskup krakowski Marcin Szyszkowski i starosta krakowski Gabriel Tarnowski popierali jezuitów⁴⁹. Wieści o gorącym sporze na sejmiku proszowickim w związku z konfliktem między Akademią a jezuitami dotarły do samego nuncjusza apostolskiego⁵⁰.

Jak zaprezentował się Chełmski w izbie poselskiej na sejmie warszawskim? Z pewnością nie był obecny na początku obrad, skoro według Stanisława Kurosza w końcu stycznia z Małopolski nie było nikogo, a jeszcze

44 Cyt za (BPAN Kórn.), rkps 341, 10v.

45 Wg stanu izby z początku lutego województwo krakowski reprezentował tylko Marchocki, Stanisław Buczyński do Krzysztofa Radziwiłła, z Warszawy 7 II 1625, (AGAD, AR), dz. V, nr 1584, cz. III, 121.

46 (AGAD), Archiwum Publiczne Potockich, ks. 37, 47.

47 Jan Zebrzydowski do sejmiku średzkiego, z Zebrzydowic 3 XII 1625, (BPAN Kórn.), rkps 341, 52-52v.

48 Tadeusz Fitych, „Obecność nuncjusza Giovanniego Battisty Lancellottiego na sejmach polskich”, *Saeculum Christianum: pismo historyczno-społeczne* 5/2 (1998): 168–169.

49 Zygmunt III Waza do Gabriela Tarnowskiego, z Warszawy 5 VI 1625, (AGAD), Libri Legationum, ks. 30, 349-349v; Kwak, *Sejm warszawski*, 46; *Pamiętniki do panowania Zygmunta III, Władysława IV i Jana Kazimierza*, t. I, wyd. Kazimierz Władysław Wójcicki, (Warszawa: S. Orgelbrand, 1846), 122; Józef Długosz, *Jakub Sobieski 1590–1646. Parlamentarzysta, polityk, podróżnik i pamiętnikarz* (Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1989), 66.

50 Giovanni Battista Lancellotti do Francesco Barberiniego, z Warszawy 26 II 1626, (PAN-PAU), rkps 8401, 225.

na początku lutego z „województw górnych” było zaledwie dwóch lub trzech posłów⁵¹. Aktywnością przyćmił chorążego krakowskiego starosta czchowski Paweł Marchocki, który w obecności samego Zygmunta III ośmielił się krytycznie zauważyć, że poddani nie mogą się u króla niczego doprosić⁵². Nieformalna rola Chełmskiego jako jednego z liderów opozycji w izbie musiała być jednak znaczna, skoro Jakub Sobieski to właśnie w nim, a nie w Marchockim dostrzegł nieprzejednanego opozycjonistę, zauważając przy okazji, że do oporu przeciwko polityce króla zachęcały posłów krakowskich i sandomierskich listy z Krakowa⁵³. Sejm warszawski powierzył mu funkcję deputata do Trybunału Skarbowego w Radomiu⁵⁴.

Niewiele można napisać o aktywności reprezentacji województwa krakowskiego na sejmie nadzwyczajnym (toruńskim) w 1626 roku. Nie jest znana instrukcja poselska i skład kompletu poselskiego. Badacz tego sejmiku zidentyfikował jedynie dwóch posłów z Proszowic w osobach: stolnika krakowskiego Hieronima Przyłęckiego i starosty czchowskiego Pawła Marchockiego⁵⁵. Nie ulega wątpliwości, że początek obrad ukształtował się inaczej pod względem frekwencji niż na sejmie zwyczajnym. Z pewnością wyższa była frekwencja (54 posłów) w pierwszych dniach tego zgromadzenia⁵⁶. Zdaniem Jana Seredyki, wśród posłów krakowskich największą rolę odgrywał H. Przyłęcki, który zapewne zagajał obrady przed wyborem nowego marszałka jako reprezentant prowincji małopolskiej pod nieobecność Jakuba Sobieskiego, marszałka poprzedniego sejmiku, a potem wszedł do specjalnej komisji obradującej nad zmianami procedury obrad sejmowych⁵⁷. Bezpośredni dorobek pozostałych posłów krakowskich pozostaje niestety wciąż nieznanymi.

Rok 1629 był dla Chełmskiego aktywny z punktu widzenia służby publicznej, powierzono mu bowiem w Proszowicach funkcję poselską na oba sejmy. Czy odegrał samodzielną rolę na sejmie zwyczajnym, można powątpiewać, jeśli da się cokolwiek pewnego wyrokować na podstawie

51 Stanisław Kurosz do Krzysztofa Radziwiłła, z Warszawy 26 I 1626, (AGAD, AR), dz. V, nr 8080, 74; Stanisław Kurosz do Krzysztofa Radziwiłła, z Warszawy 8 II 1626; *ibidem*, 78.

52 Kwak, *Sejm warszawski*, 73.

53 Jakub Sobieski do N.N. z Warszawy, bez daty dziennej, ale z marca 1626, (BCz), rkps 2755, 13; J. Kwak, *Sejm warszawski*, 103 – błąd w identyfikacji: chorążym krakowskim był nie Zebrzydowski, a właśnie Chełmski.

54 VL, t. III, 237.

55 Seredyka, *Sejm w Toruniu*, 146–147.

56 Stanisław Kurosz do Krzysztofa Radziwiłła, bez miejsca, 25 XI 1626, (AGAD, AR), dz. V, nr 8080, 99.

57 Seredyka, *Sejm w Toruniu*, 59, 101.

szczyłych źródeł, adekwatnych do umiarkowanego zainteresowania tymże sejmem ze strony opinii publicznej⁵⁸. W pierwszym dniu obrad pojawiło się zaledwie 12 posłów (wg innych przekazów 25), którzy dokonali wyboru marszałka obrad, a pierwszym spośród kompletu z Proszowic był podsędek ziemski krakowski Stanisław Janowski, który przybył ok. 20 stycznia⁵⁹. Instrukcja poselska zawierała raczej akcenty opozycyjne, m.in. sprzeciw szlachty krakowskiej wobec nowych podatków⁶⁰. Sejm wybrał Chełmskiego do komisji granicznej z Węgrami i Śląskiem⁶¹.

W czerwcu 1629 roku, w przerwie między obu sejmami, źródła odnotowały obecność Chełmskiego u boku króla w Bydgoszczy⁶². Na drugim sejmie w 1629 roku, obok wspomnianego już starosty czchowskiego Pawła Marchockiego, Chełmski należał do czołowych „egzorbitancjonistów”, a więc posłów wyczulonych na potencjalne naruszanie prawa przez króla. Podczas obrad największe protesty posłów z Proszowic wywołał projekt podatku podymnego⁶³. Schyłek panowania Zygmunta III Wazy upłynął Chełmskiemu na wyborze poselskim z Proszowic na sejm w 1631 roku, który jednak, jak się wydaje, poza statystyką niewiele wniósł do jego dorobku parlamentarnego, jeśli nie liczyć wyboru do Trybunału w Radomiu⁶⁴.

Okres bezkrólewia w realiach politycznych Rzeczypospolitej zazwyczaj stwarzał okazję do dobitnego zaznaczenia i umocnienia swojej pozycji w elicie politycznej przez czołowych aktywistów sejmikowych. Powyższą tezę potwierdza aktywność bohatera niniejszego tekstu. Chełmski posłował na sejm konwokacyjny, wybrany na sejmiku proszowickim z 3 czerwca⁶⁵. Na konwokacji znalazł się 1 lipca w składzie komisji do rewizji klejnotów koronnych⁶⁶. Zabrał głos w dyskusji nad

58 Badaczka tego sejmiku odnotowała jedynie jego wybór na sejm. Filipczak-Kocur, *Sejm zwyczajny*, 104.

59 (BCz), rkps 2246, 139; Filipczak-Kocur, *Sejm zwyczajny*, 32–33.

60 ASWK, t. II, 102.

61 VL, t. III, 294.

62 N. Zawadzki do Jakuba Zadziką z obozu pod Nową Wsią, 28 VI 1629, (BPAN Kórn.), rkps 341, 387v.

63 BCz, rkps 121, k. 475 i 480; Jan Seredyka, *Rzeczpospolita w ostatnich latach panowania Zygmunta III (1629–1631). Zarys wewnętrznych dziejów politycznych* (Opole: Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Powstańców Śląskich, 1978), 43.

64 VL, t. III, 322.

65 Z diariusza tego sejmiku wynika, że Chełmski rywalizował o łaskę marszałka obrad a potem „barzo na księżą nacierał, compositium iudicium ganił i życzył, żeby go nie było. O sól też się na administratory wielickie skarżył, że małe bałwanki dają [...]”, cyt. za ASWK, t. II, 147.

66 Kaczorowski, *Sejmy*, 166.

listem od mieszkańców Bytomia, którzy skarżyli się na krzywdy doznane od ludzi luźnych i ujął się za pokrzywdzonymi⁶⁷. 3 lipca 1632 roku domagał się przedstawienia przez podskarbich rachunków⁶⁸. 14 lipca zabrał głos w dyskusji w sprawie oddania komendy nad oddziałami broniącymi województwa krakowskiego w ręce skoligaconego z domem Lubomirskich miecznika koronnego Jana Zebrzydowskiego. Sprawa była delikatna, bo przekazanie dowództwa musiałoby się odbyć kosztem wojewody krakowskiego Jana Tęczyńskiego. Być może dlatego Chełmski przezornie zaproponował, by odwołać się do opinii szlachty na sejmiku relacyjnym⁶⁹.

Dowodem na duże zaufanie ze strony szlachty był wybór do sądu kapturowego podczas bezkrólewia⁷⁰. Realizując decyzję sejmu konwoacyjnego, 2 września 1632 roku Chełmski wraz z 7 komisarzami przystąpił do rewizji skarbcza i archiwum skarbcza koronnego. Ciekawostką jest brak jego podpisu (zachowała się pieczęć) pod sporządzonym na koniec rewizji inwentarzem przy pełnej liczbie pieczęci i podpisów pozostałych komisarzy⁷¹. Akt elekcji Chełmski podpisał wraz z województwem krakowskim⁷². 9 października 1632 roku zabrał głos w debacie nad egzorbitancjami, nawołując do ich starannego rozpatrzenia⁷³. 2 listopada 1632 roku w swej mowie niepokoił się napływem fałszywej monety do Rzeczypospolitej, a 5 i 12 listopada postulował podjęcie wszelkich kroków, by zapobiec zmniejszeniu się sił zbrojnych państwa⁷⁴.

Na sejmie koronacyjnym Władysława IV Wazy w 1633 roku, Chełmski zaproponował 31 stycznia, aby marszałek izby zadeklarował gotowość izby poselskiej do spotkania z senatem i wysłuchania „poselstwa króla JMci”⁷⁵.

67 (BCz), rkps 390, 29–30.

68 (BCz), rkps 124, 372–373, 377.

69 (BCz), rkps 363, 57v.

70 Popis pod Kazimierzem 27 VII 1632, ASWK, t. II, 154. Była to realizacja uchwały szlachty krakowskiej podczas konwokacji, 15 VII 1632, *ibidem*, 149.

71 Kaczorowski, *Sejmy*, 196–197.

72 „Elektorowie królów Władysław IV, Michała Korybuta, Stanisława Leszczyńskiego i spis stronników Augusta III w porządek abecedowy zebrali Jerzy Dunin-Borkowski i Mieczysław Dunin-Wąsowicz”, *Roczniki Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie* 1 (1910): 26.

73 (BCz), rkps 363, 138.

74 Albrycht Stanisław Radziwiłł, *Pamiętnik o dziejach w Polsce*, tłum. i oprac. Adam Przyboś et al., t. I, (Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1980), 187, 200, 229. 12 XI domagał się, by nie zwiększono liczby wojska kwarcianego na Podolu, *ibidem*, 230.

75 W tekście określony przez Sobieskiego jako Maksymilian (sic!) Chełmski, Jakub Sobieski, *Diariusz sejmu koronacyjnego w Krakowie w 1633 roku*, oprac. Włodzimierz Kaczorowski et al., (Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2008), 30. Narzekał na brak miejsca do obrad, sugerując je np. w sali „pod głowami”, *ibidem*, 32.

Zabierał także głos w sprawach skarbowych, proponując 14 lutego, aby spadkobiercy podskarbiego wielkiego koronnego Hermolausa Ligezy przedstawili rachunki skarbowe podczas sesji trybunału skarbowego w Radomiu⁷⁶. Mocno przeciwstawiał się podatkom, deklarując 18 lutego, że nie pozwoli na nie; dopiero perswazja marszałka sejmu sprawiła, że Chełmski wycofał się z obstrukcji w izbie⁷⁷. Jako chorąży krakowski pod nieobecność chorążego koronnego 21 marca trzymał chorągiew lenną podczas składania hołdu przez posłów pruskich⁷⁸.

Pierwszą połowę lat trzydziestych Chełmski zamknął potwierdzonym w źródłach posłowaniem na sejm w 1634 roku. Mimo braku instrukcji proszowickiej można założyć, że tradycyjnie już posłował z tego sejmiku. Zabrał głos 2 sierpnia w dyskusji nt. podatków, m.in. podymnego⁷⁹. Sejm wybrał go na jednego z komisarzy u boku królewskiego na czas ekspedycji smoleńskiej⁸⁰. Duże wątpliwości w literaturze przedmiotu budzi kwestia obecności Chełmskiego na sejmach w 1635 roku, jak i to, z którego z sejmiku mógł posłować. Zdaniem J. Dziegielewskiego oraz K. Przybosia i A. Walaszka, chorąży krakowski został wybrany na sejm w 1635 roku (w spisie nie zaznaczono jednak, czy pierwszy czy drugi)⁸¹. W pracy Sybilli Hołdys status Chełmskiego jest sprzeczny – w wykazie posłów na sejmy nie figuruje jako wybrany w 1635 roku, ale w aneksie obejmującym parlamentarzystów posłujących za Władysława IV co najmniej 4 razy już tak (poseł na I sejm w 1635)⁸². Według późniejszych badań Przemysława Paradowskiego obejmujących sejmy nadzwyczajne, Chełmski w 1635 roku na taki sejm nie posłował.

W wydanych aktach sejmikowych nie ma instrukcji na żaden z sejmów w 1635 roku⁸³. Można jednak, jak sądzę, przyjąć bez większego ryzyka błędu, że Chełmski tradycyjnie posłował z sejmiku proszowickiego. Co ważniejsze, jego obecność na sejmie zwyczajnym potwierdza „reces specjalny” sejmu pod datą 16–17 marca 1635 roku, gdy chorąży

76 *Ibidem*, 113.

77 *Ibidem*, 147–148.

78 Władysław Czaplński, *Polska a Prusy i Brandenburgia za Władysława IV*, (Wrocław: Wrocławskie Towarzystwo Naukowe, 1947), 65.

79 Archiwum Państwowe w Gdańsku (dalej: AP Gd.), rkps 300/29/114, 134v, 135v.

80 *VL*, t. III, 395.

81 Dziegielewski, *Izba poselska*, 164; Przyboś, Walaszek, „Reprezentacja sejmowa”, 393–394.

82 Hołdys, *Praktyka parlamentarna*, 141 i 175.

83 Obecności Chełmskiego na sejmiku relacyjnym w Proszowicach z 14 IV 1635 nie można uznać za dowód obecności na sejmie zwyczajnym, *ASWK*, t. II, 190.

krakowski zabrał głos w sprawach podatkowych⁸⁴. Z kolei zachowana kopia instrukcji na sejm nadzwyczajny w tymże roku wyklucza wybór Chełmskiego, przynajmniej z sejmiku proszowickiego, wybrano bowiem: stolnika krakowskiego Hieronima Przyłęckiego (marszałka sejmiku z 30 października 1635), wojewodzica ruskiego Aleksandra Michała Lubomirskiego, Michała Zebrzydowskiego, Jana Komorowskiego podczaszego bełskiego, Mikołaja Marchockiego starostę czchowskiego i Stanisława Chrzęstowskiego⁸⁵.

Druga połowa lat trzydziestych przyniosła Chełmskiemu awans na zaszczytny urząd podkomorzego krakowskiego⁸⁶. Sprzyjający mu Stanisław Lubomirski zadbał o odpowiednią mobilizację stronników swego patronatu przed sejmikiem elekcyjnym w Proszowicach z 25 czerwca 1636 roku, a podniosłą mowę urabiającą słuchaczy wygłosił Andrzej Moskorzewski⁸⁷. Tuż przed sejmikiem Jan Zebrzydowski apelował do popularnego wśród szlachty Jana Pisarzowskiego o mobilizację przyjaciół i klientów domu Lubomirskich⁸⁸. Było o co walczyć, bo sam król jeszcze w pierwszej połowie czerwca 1636 roku nie był zdecydowany, kogo wybrać, a poza Chełmskim było jeszcze trzech mocnych kandydatów: Achacy Przyłęcki, Franciszek Dembiński i Piotr Szyszkowski⁸⁹.

Chełmski odwdzińczył się Lubomirskiemu za poparcie w staraniach o urząd na pierwszym sejmie w 1637 roku. 28 lutego w dyskusji nad szymbem Kunegunda, wybudowanym we wsi Siercza obok Wieliczki, stanął po stronie wojewody krakowskiego i próbował usprawiedliwić ewidentną samowolę swego patrona politycznego nielegalnie wydobywającego sól z zasobów należących do salin wielickich⁹⁰. 2 marca Chełmski znalazł się w składzie deputacji do króla w sprawie sporu Andrzeja Firleja z jednym

84 (AP. Gd), rkps 300, 29/115, k. 181-181v.

85 AGAD, Archiwum Publiczne Potockich, rkps 9, t. II, k. 293. Po drugim sejmiku relacyjnym z 10 VI 1636 wg informacji wydawcy nie zachowały się żadne akta, nie ma zatem wskazówek, czy Chełmski mógł być obecny, ASWK, t. II, 204.

86 *Urządnicy*, nr 239, 80.

87 ASWK, t. II, 205.

88 Jan Zebrzydowski do Jana Pisarzowskiego, bez miejsca, 19 VI 1636 roku, (BJ), rkps 5816/III, 304.

89 Władysław IV do Jana Daniłowicza, dat. z Wilna 11 VI 1636 roku, cyt za: *Władysława IV króla polskiego... listy i inne pisma urzędowe, które do znakomitych w kraju mężów... wychodziły*, wyd. Ambroży Grabowski, (Kraków: St. Cieszkowski, 1845), 193.

90 Przekonywał, że Lubomirski nie ponosi winy za wydobywanie soli i prosił o zgodę na zamianę feralnego szybu na inne dobra; Marcin Sokalski, „W kręgu patronatu wojewody krakowskiego Stanisława Lubomirskiego herbu Drużyna”, *Studia Historyczne* 44/1 (2001): 31; Józef Długosz, *Latyfundia Lubomirskich w XVII wieku (powstanie-rozwój-podziały)* (Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 1997), 45.

z Kazanowskich⁹¹. Zabrał również głos w dyskusji nad finansowaniem wojska, wzywając posłów, aby nie straszili Małopolan rachunkiem za zaciągi wojskowe⁹².

Sejm nadzwyczajny w 1637 roku mógł być kulminacją kariery parlamentarnej Chełmskiego, walczył bowiem o prestiżową funkcję marszałka sejmu, jednak rywalizacja o łaskę marszałkowską z Janem Stanisławem Jabłonowskim, podkomorzym przemyskim Jakubem Maksymilianem Fredrą i chorążym sandomierskim Andrzejem Korycińskim zakończyła się fiaskiem⁹³. Ciekawą inicjatywą Chełmskiego była propozycja odbycia specjalnej sesji prowincjonalnej w niedzielę w celu obmyślenia sposobu rozwiązania spraw spornych powstałych podczas obrad. W ramach sesji planowano spotkanie z hetmanem wielkim koronnym Stanisławem Koniecpolskim⁹⁴. Zabierał również głos w sprawach podatkowych postulując, by podskarbi osobiście przedstawił rachunki skarbowe, a także zgodził się w imieniu województwa na uchwalenie czopowego⁹⁵.

W 1638 roku Chełmski posłował zapewne (wszystko wskazuje na to, że nie zachowała się instrukcja poselska) z sejmiku proszowickiego. 13 kwietnia 1638 roku znalazł się w składzie deputacji do króla z pytaniem, dlaczego król i senat udzielili audiencji wysłannikom miasta Gdańska bez uczestnictwa izby poselskiej. Uwaga podkomorzego krakowskiego odnosiła się do audiencji dla Gdańszczyzan z 11 kwietnia. Większość uczestników obrad uważała, że nie złamano prawa, jednak ostatecznie przeważała opinia, by upomnieć senat i króla na przyszłość⁹⁶. Sejm ten był ostatnim w bogatej karierze Marcjana Ścibora Chełmskiego. Podkomorzy krakowski zmarł 30 maja 1641. Pochowano go w stołecznym kościele Mariackim⁹⁷.

91 (BCz), rkps 390, 325; Kołodziej, *Pierwszy sejm*, 199. Chełmski z racji doświadczenia prawniczego został wybrany do sądów sejmowych, *ibidem*, 209.

92 Kołodziej, *Pierwszy sejm*, 150.

93 Paradowski, *W obliczu „nagłych potrzeb”*, 104.

94 *Ibidem*, 153.

95 Za dodatkowe informacje o aktywności Chełmskiego na II sejmie w 1637 r. z archiwum berlińskiego autor pragnie złożyć podziękowania dr. Januszowi Dąbrowskiemu.

96 Robert Kołodziej, „Uwagi o procedurze parlamentarnej na przykładzie sejmu z 1638 r.”, w *Czasy nowożytne. Studia poświęcone pamięci prof. Władysława Eugeniusza Czaplińskiego w 100. rocznicę urodzin*, red. Krystyn Matwijowski, (Wrocław: Wrocławskie Towarzystwo Miłośników Historii, 2005), 73, 74, 77; (AP. Gd.), rkps 300/29/121, 167.

97 Wzmianka pod błędną datą roczną (1642): „J.M. P. Franciszek Dembiński został podkomorzym krakowskim po śmierci J.M. P. [C]Hełmskiego podkomorzego krakowskiego, który leży u Panny Marii [...]” (BCz), rkps 1320, 286.

* * *

Długa i bogata kariera poselska bohatera niniejszego tekstu skłania do kilku refleksji na temat staropolskiego sejmowania i możliwości rekonstrukcji myśli politycznej czołowych parlamentarzystów tego okresu. Przede wszystkim Marcján Ścibor Chełmski zaliczał się do relatywnie niewielkiej, elitarnej grupy parlamentarzystów zaznaczających na kartach diariuszy swą aktywność. Nawet jednak w jego przypadku odnośnie do niektórych posowań należy podchodzić z ostrożnością i starannie różnicować między kategorią „wybrany na sejm” a faktycznie „posłujący”⁹⁸.

Nie zawsze wzmianka w konstytucji sejmowej (zwłaszcza gdy był to wybór do komisji granicznej) daje pewność obecności podczas obrad. Z drugiej strony, czy brak wzmianki w konstytucjach sejmowych i diariuszach automatycznie wyklucza obecność posła w izbie? Naturalnie nie. Duża część posłów po prostu nie była aktywna, zadowolając się słuchaniem liderów izby. Wzmianka wyrażona w liczbie mnogiej o aktywności danej reprezentacji poselskiej daje pewność tylko w przypadku ziem wybierających dwóch posłów, jeśli jednak dotyczy sejmiku wybierającego tak jak proszowicki więcej osób, pozostają wątpliwości i domysły.

Dowodem na obecność podczas obrad może być np. wzmianka w korespondencji, podpis pod aktem nobilitacji lub innym dokumentem, udział w uroczystościach dworskich, czy wniesiona po sejmie protestacja (zwłaszcza opatrzona informacją o funkcji poselskiej). W tym ostatnim przypadku jednak, o czym świadczy opisany przypadek z 1614 roku, czasem też trudno o jednoznaczne rozstrzygnięcie. Równie dobrze poseł mógł przecież zająć inne stanowisko niż reszta kompletu i odmówić podpisania protestacji, choć takie postępowanie było obarczone ryzykiem utraty zaufania w oczach szlachty. Jeśli dodamy do tego notoryczne przybywanie na sejm z opóźnieniem, czasową absencję w izbie (nie mylić z opuszczeniem izby po zastosowaniu *liberum veto*), to staje się jasne, z jaką ostrożnością trzeba wyciągać jakiegokolwiek wnioski odnośnie do frekwencji na sejmach staropolskich⁹⁹.

Jaką myśl polityczną prezentował Chełmski w izbie poselskiej? Nie ma wątpliwości, że politycznie dojrzewał wśród starych rokoszan z lat 1606–1607, zarówno na sejmikach proszowickich, jak i w komplecie poselskim

98 Zjawisko braku pełnej korelacji między wyborem na posła a faktyczną obecnością na sejmie części posłów opisali w swoich badaniach m.in.: Byliński, *Dwa sejmy*, 198; Hołdys, *Praktyka parlamentarna*, 42, 86 oraz Przyboś, „Reprezentacja sejmowa”, 9.

99 A. Domański opisał ciekawy przypadek, gdy na sejmie w 1625 r. ujawniono zgon z powodu zarazy jednej z osób z otoczenia posła krakowskiego P. Marchockiego. W zaistniałej sytuacji zgromadzeni posłowie dla bezpieczeństwa wymogli na nim swą kwarantannę i absencję w izbie, por. Domański, *Niezwykły sejm*, 212–213.

(np. Stanisław Morski)¹⁰⁰. To nie mogło nie odbić się na jego postawie politycznej na początku działalności sejmowej. Najczęściej występował jako obrońca wolności i równości szlacheckiej w aspekcie politycznym i ekonomicznym. Na sejmie w 1638 roku mocno krytykował projekt ustanowienia Kawalerii Orderu Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny i używanie przez magnatów cudzoziemskich tytułów arystokratycznych¹⁰¹. Choć sam niejednokrotnie promował partykularne postulaty województwa krakowskiego, to równocześnie bez skrupułów poddawał krytyce partykularyzm innych prowincji, jak np. w mowie z 14 kwietnia 1638 roku, gdy toczył polemikę z posłami Prus Królewskich wokół praktyki odkładania kluczowych decyzji do sejmiku relacyjnego¹⁰².

Chełmski potrafił też wzbicić się ponad interes własnego województwa i podejmował działania o charakterze ogólnopaństwowym. Na sejmie koronacyjnym Władysława IV, 22 lutego 1633 roku, wszedł w skład komisji rozpatrującej sprawę sporne między szlachtą a duchowieństwem (*ad compositionem inter status*)¹⁰³. Materia ta – z natury delikatna i drażliwa – wymagała wyjątkowej ostrożności. Dorobek komisji w postaci m.in. zabezpieczenia szlachcie prawa własności dawnych dóbr kościelnych pozostających co najmniej przez 60 lat w jej ręku, czy konstytucja zakazująca ciągłego pełnienia przez tych samych kanoników funkcji deputatów do Trybunału Koronnego dowodzą, że praca Chełmskiego nie poszła całkowicie na marne¹⁰⁴.

Postawa religijna Chełmskiego oscylowała między politycznym poparciem dla strony katolickiej a krytyką przywilejów ekonomicznych Kościoła. Na sejmie koronacyjnym w 1633 roku, 19 lutego wystąpił (wbrew zdaniu kolegi z kompletu, starosty ojcowskiego M. Korycińskiego) przeciwko dodatkowemu uposażeniu arcybiskupa lwowskiego oraz biskupów chełmskiego i łuckiego ze skarbu państwa¹⁰⁵. W sporach na linii Akademia Krakowska–jezuici, wzorem większości szlachty krakowskiej trzymał stronę Akademii, co nie przeszkadzało mu latami wpłacać

100 Edward Opaliński, „Zjazd rokoszowy w Jędrzejowie w roku 1607”, w *Król a prawo stanów do oporu*, red. Mariusz Markiewicz et al., (Kraków: Zamek Królewski na Wawelu, 2010), 228, 234.

101 Wystąpienie z 25 IV, A. Tomaszek, *Sejm 1638*, 27; Andrzej Korytko, „Na których opiera się Rzeczpospolita”. *Senatorowie koronni za Władysława IV* (Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2015), 200.

102 (BJ), rkps 2274, 19.

103 *Diariusz sejmu koronacyjnego*, 169.

104 Jan Dziegielewski, „Sprawa compositio inter status w latach 1632–1635”, *Kwartalnik Historyczny* 90/1 (1983): 86–87.

105 (BCz), rkps 363, 354v; Biblioteka Raczyńskich, rkps 17, 62-62v.

jałmużnę na rzecz domu zakonnego rywali Alma Mater¹⁰⁶. Nie był przychylny postulatom wyznawców prawosławia, o czym świadczy wystąpienie na sejmie w 1638 roku, gdy 13 kwietnia chcąc przeszkodzić posłom prawosławnym w wysunięciu postulatów (chodziło o otrzymanie cerkwi i władcy mochylewskiego), Chełmski próbował zająć izbę sprawą ceł¹⁰⁷. Polemizując z podkomorzym czernihowskim Adamem Kisielem, zauważył, że szlachta katolicka też miewa spory prawne z duchowieństwem swego obrządku¹⁰⁸.

Inaczej zachował się na tym samym sejmie w stosunku do protestantów, zajmując 12 kwietnia stanowisko krytyczne wobec mandatów przeciwko wojewodzie podolskiemu Jakubowi Sienieńskiemu w słynnej sprawie o profanację krzyża przez grupę uczniów akademii ariańskiej w Rakowie i uznając je za naruszające wolność szlachecką: „[...] że to być nie miało, gdyż i nie godzi się wnosić takich procesów, które agnoscunt wolności wszystkie nasze. Panie Boże uchowaj, abym miał ja na to pozwalać [...]”¹⁰⁹. Okoliczności wystąpienia sugerują jednak, że nie była to obrona strony protestanckiej, a raczej wyraz krytycznych poglądów podkomorzego krakowskiego jako doświadczonego jurysty na zastosowanie procesu sumarycznego (skróconego) przeciwko szlachcicowi.

Zachowane źródła wskazują, że Marcjań Ścibor Chełmski w izbie poselskiej odszedł od wzoru parlamentarzysty znanego z epoki Złotego Wieku. Nie stronił od wielodniowej obstrukcji obrad, jak np. w 1633 roku, gdy niemal doprowadził do rezygnacji z funkcji marszałka izby podstolego koronnego Mikołaja Ostroroga¹¹⁰. Protesty przeciwko konstytucjom sejmowym kontynuował również po zakończeniu obrad, wnosząc liczne protestacje po sejmach z lat: 1613, 1619, 1621 i 1633. Bywał impulsywny. Na pierwszym sejmie w 1637 roku, 10 lutego, pod wpływem alkoholu

106 Na pierwszym sejmie w 1626 r., 25 lutego, posłowie krakowscy solidarnie zagłosowali za zamknięciem szkoły jezuickiej w Krakowie, por. Kwak, *Sejm warszawski*, 104. Chełmski dokonał takich wpłat w czerwcu 1622 r. i w maju 1639 r., por. Jan Wielewicz, *Dziennik spraw domu zakonnego OO. Jezuitów u św. Barbary w Krakowie od r. 1620 do r. 1629 (włącznie)*, t. IV, (Kraków: Akademia Umiejętności, 1899), 98; idem, *Dziennik spraw domu zakonnego OO. Jezuitów u św. Barbary w Krakowie 1630–1639*, t. V, oprac. Ludwik Grzebień, (Kraków: Wydawnictwo WAM, 1999), 406.

107 (BJ), rkps 2274, 17; Edward Opaliński, *Sejm srebrnego wieku 1587–1652. Między głosowaniem większościowym a liberum veto* (Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2001), 169; Jan Dziegielewski, *O tolerancję dla zdominowanych. Polityka wyznaniowa Rzeczypospolitej w latach panowania Władysława IV* (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1986), 184.

108 (PAN-PAU), rkps 8802, 22.

109 *Ibidem*, 20.

110 (BCz), rkps 363, 347.

obraził grupę posłów litewskich, którzy zajęli część ławy, na której zasiadał komplet z Proszowic. Rzecz przy ówczesnej barokowej obyczajowości wcale częsta, a jednak zachowanie Chełmskiego musiało być spektakularne, skoro w gronie również pijanych pozostałych parlamentarzystów krakowskich to właśnie on zwrócił uwagę autora diariusza¹¹¹.

Nie wahał się wielokrotnie spierać z kolegami z kompletu poselskiego, co dowodzi, że zespoły poselskie w czasach staropolskich bywały dalekie od monolitu. Gdy na sejmie w 1619 roku ks. Krzysztof Zbaraski zaproponował dodatkowe cło w celu sfinansowania wojska, wśród jego oponentów w izbie znalazło się, co sam podkreślił z goryczą, nawet pięciu „kolegów”¹¹². Mimo przejawów separatyzmu w ramach krakowskiej reprezentacji sejmowej, Chełmski przez całą swoją aktywność publiczną niezmiennie cieszył się zaufaniem szlachty¹¹³. Nie dziwią zatem ponawiane w instrukcjach poselskich co jakiś czas prośby w jego sprawie, odnoszące się do jego wsi Bolesław zniszczonej w wyniku szkód górniczych (np. instrukcje na sejmy z lat: 1616, 1626, 1627, 1629, 1631 i 1637)¹¹⁴. Chełmski był też ceniony przez krakowskie mieszczaństwo i mógł liczyć na gościnę w kamienicy należącej do samego burmistrza¹¹⁵.

Zachowana mowa pogrzebowa datowana w Krakowie 8 lipca 1641 roku pozwala zrozumieć, które pola aktywności Chełmskiego szlachta ceniła szczególnie. Mocno zaakcentowano znajomość prawa przez zmarłego:

Okrył żal Kościół Boży za stratą obrońcę prawowiernego. Okrył frasznek R[z]ptą po urzędniku consultacyj zdrowych i przepoważnej pełnym, okrył smętek, wielki tyran rozumu ludzkiego województwo krakowskie, po filarze stanu szlacheckiego, jako ludzkością, tak wspaniałością animuszu pierwszym. Zginęła Panu na sejmach życzliwa rada, braci na sejmikach umiętny i nieustraszony wódcz. Trybunałowi głowa wiadoma prawa, serce pełne sprawiedliwości¹¹⁶.

111 (BCz), rkps 390, 298; Radziwiłł, *Pamiętnik*, t. II, 15.

112 Rzońca, *Ostatni sejm*, 56.

113 Wiosną 1620 r. szlachta krakowska niezadowolona z odpowiedzi Zygmunta III na jej poselstwo, specjalnie dziękowała Chełmskiemu za poparcie i troskę o bezpieczeństwo województwa, por. Pietrzak, *Po Ceczorze*, 27.

114 ASWK, t. I, 363; *ibidem*, t. II, 53, 96, 110, 127, 217.

115 Podczas sejmu koronacyjnego Władysława IV, chorąży krakowski kwaterował w kamienicy Andrzeja Węgrzynowicza, w której „JMP chorąży krakowski zawsze stała”, por. *Rejestr gospód w Krakowie z lat 1632 i 1649 ze zbiorów Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie i Biblioteki Jagiellońskiej*, wyd. Kamila Follprecht, (Kraków: Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, 2005), 37.

116 Biblioteka Narodowa (BN), rkps 6634, 253.

Na pierwszy rzut oka można by uznać, że to tylko staropolska *pompa funebris*, barokowa maniera i przesada, jednak jest faktem, że wiedzę prawniczą Chełmskiego szlachta ceniła wysoko, skoro aż trzykrotnie deputowano go z województwa krakowskiego do Trybunału Koronnego – w kadencji na rok 1622/1623 i 1631/1632, a w kadencji na rok 1639/40 osiągnął prestiżową godność marszałka¹¹⁷. Dysponował prawdziwą władzą: udzielał głosu stronom postępowania, rozpoczynał i zamykał posiedzenie, zatwierdzał i podpisywał dokumenty wytworzone przez Trybunał; miał bezpośredni wpływ na bezpieczeństwo w mieście, a realizacji ochrony sądu i marszałka służyły kary analogiczne do tych za obrazę majestatu królewskiego¹¹⁸.

Budowie pozycji i popularności wśród szlachty sprzyjała systematyczna obecność Marcjana Ścibora Chełmskiego na sejmikach. Pojawiał się regularnie na zjazdach przedsejmowych, relacyjnych, przy okazji okazowań (pod Kazimierzem I maja 1619, w czasie bezkrólewia, i pod Kazimierzem 24–27 kwietnia 1634) czy potwierdzeń szlachectwa (rodziny Szembeków w 1633 roku, Chronowskich w 1635 roku i Jana Zagórowskiego w 1636)¹¹⁹. Miał doświadczenie w pracy poborcy podatków¹²⁰. Bogata eksperienca wojskowa zaowocowała powierzeniem mu w 1620 roku funkcji rotmistrza dla dwuosobowego oddziału husarii¹²¹. Dostał wyróżnienia, jakim była funkcja marszałka sejmiku (w 1619 i 1633 roku)¹²².

117 *Deputaci Trybunału Koronnego 1578–1794. Spis, część II 1621–1660*, oprac. Dariusz Kupisz, (Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2017), 41, 99, 151; Stefania Ochmann-Staniszevska, „Marszałkowie Trybunału Koronnego w latach 1579–1792”, *Czasopismo Prawno-Historyczne* 62/2 (2010): 296.

118 Adam Lityński, „Zabezpieczenie Trybunału Koronnego w polskim prawie karnym (na tle prawnokarnej ochrony innych sądów prawa polskiego)”, w *400-lecie utworzenia Trybunału Koronnego w Lublinie. Materiały w sesji naukowej z dnia 20 XI 1978*, (Lublin: Instytut Historii i Teorii Państwa i Prawa Wydziału Prawa i Administracji, 1982), 15; Waldemar Bednaruk, *Trybunał Koronny. Szlachecki sąd najwyższy w latach 1578–1794*, (Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, 2008), 114–115.

119 ASWK, t. I, 402; *ibidem*, t. II, 173, 179, 193, 207.

120 Wybrany na sejmiku relacyjnym w Proszowicach z 12 lipca 1616 na poborcę, *ibidem*, t. I, 365.

121 Wybrany na sejmiku relacyjnym z 31 grudnia 1620 r., *ibidem*, t. I, 427. Doświadczenie wojskowe Chełmskiego było wykorzystywane także później. 20 lipca 1627 r. wraz z Mikołajem Przerębskim i Hieronimem Przyłęckim dokonał inspekcji pułku piechoty Gerharda Denhoffa, *Wypisy źródłowe do historii polskiej sztuki wojennej, z. V. Polska sztuka wojenna w latach 1563–1647*, oprac. Zdzisław Spieralski et al., (Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1961), 144.

122 Sejmik elekcyjny z 23 V 1619, ASWK t. I, 408; sejmik deputacki z 12 IX 1633; *ibidem*, t. II, 173.

Marcjan Ścibor Chełmski jako zręczny polityk przez lata umiejętnie budował swą pozycję w oparciu o patronat książąt Zbaraskich, a potem Lubomirskich¹²³. Bywał cennym źródłem informacji dla domu Radziwiłłów¹²⁴. Przez niemal trzy dekady należał do najbardziej aktywnych przedstawicieli szlachty krakowskiej. Awans do elity urzędniczej województwa krakowskiego za sprawą urzędu chorążego, a potem podkomorstwa krakowskiego, dawał mu nie tylko realną władzę (np. zastępowanie podczas uroczystości dworskich chorążego koronnego czy udział w sądach podkomorskich), ale i prestiż, tak pożądany w staropolskim wyobrażeniu służby publicznej.

Nie dziwi zatem obecność Chełmskiego np. wśród urzędników ziemskich witających Władysława IV Wazę na granicy państwa w jego drodze powrotnej z uzdrowiska w Baden w 1638 roku¹²⁵. Wziąwszy pod uwagę bogaty dorobek w służbie publicznej bohatera niniejszego tekstu, trudno się dziwić, że w jego ostatniej drodze uczestniczyli najbardziej prominentni przedstawiciele elity politycznej województwa krakowskiego. Wyczuwano, że odeszła osoba wpływowa i na swój sposób wybitna¹²⁶.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

Archiwum Główne Akt Dawnych: Archiwum Radziwiłłów, dz. V, nr 1584, nr 8080; Archiwum Publiczne Potockich, ks. 9 (t. II), ks. 37; Libri Legationum, ks. 30

Archiwum Państwowe w Gdańsku: rkps 300/29/114, rkps 300,29/115, rkps 300/29/121

123 20 IX 1616 r. w Krakowie podpisał reprotestację przeciwko protestacji Stanisława Janowskiego, Samuela Taszyckiego i Piotra Wielowiejskiego w sprawie elekcji deputata do Trybunału Koronnego. Chełmski za legalny uznał wybór Sebastiana Lubomirskiego, *ibidem*, t. I, 371.

124 Taką ocenę osoby Chełmskiego dał Stanisław Buczyński w liście do Krzysztofa Radziwiłła, z Lublina 8 VI 1623, (AGAD, AR), dz. V, nr 1584, cz. II, 67.

125 Jakub Sobieski, *Peregrynacja po Europie [1607–1613]. Droga do Baden [1638]*, oprac. Józef Długosz, (Wrocław: Zakład Nar. im. Ossolińskich, 1991), 268. Obok Chełmskiego w gronie witających króla byli obecni: kasztelan wojnicki Piotr Szyszkowski, Aleksander Michał i Jerzy Sebastian Lubomirscy, starosta chęciński Jan Klemens Branicki, starosta opoczyński Zbigniew Oleśnicki, chorąży krakowski Franciszek Dembiński i wielu innych.

126 Biskupa krakowskiego reprezentowali przedstawiciele kapituły krakowskiej. W mowie dziękowano wojewodzie krakowskiemu Stanisławowi Lubomirskiemu, jego synowi, staroście sądeckiemu Jerzemu Sebastianowi oraz staroście chęcińskiemu Janowi Klemensowi Branickiemu, (BN), rkps 6634, 254-254v.

- Archiwum Uniwersytetu Opolskiego: archiwum prac doktorskich, nr 6/11
(Andrzej Domański, *Niezwykły sejm z 1625 r.*, 1983, maszynopis)
- Biblioteka Czartoryskich: rkps 121, rkps 363, rkps 390, rkps 1320, rkps 2246,
rkps 2755
- Biblioteka Jagiellońska: rkps 166, rkps 2274, rkps 5816/III
- Biblioteka Narodowa: rkps 6634
- Biblioteka Polskiej Akademii Nauk-Polskiej Akademii Umiejętności: rkps 2251,
rkps 8401, rkps 8802
- Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Kórniku: rkps 201, rkps 341
- Biblioteka Raczyńskich: rkps 17
- Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich: rkps 11802/III

Źródła drukowane

- Albrycht Stanisław Radziwiłł, *Pamiętnik o dziejach w Polsce*, tłum. i oprac. Adam Przyboś et. al., t. I, (Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1980).
- Akta sejmikowe województwa krakowskiego*, t. I, wyd. S. Kutrzeba, Kraków 1932;
t. II, wyd. Adam Przyboś, (Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1953).
- Lessus ad mausoleum Boni Civis, Patriae inclyti Herois familiae rari Mecoenatis Collegii Minoris Academiae magnifici D.D. Marciani a Chełm Chełmski Scibor*, (Kraków: Wyd. Andrzej Piotrkowczyk, 1641).
- Listy księcia Jerzego Zbaraskiego kasztelana krakowskiego z lat 1621–1631*, wyd. August Sokołowski, *Scriptores Rerum Polonicarum*, t. V, (Kraków: Akademia Umiejętności, 1880).
- Lustracja województwa krakowskiego 1659–1664*, cz. I, wyd. Alicja Falniowska-Gradowska et. al., (Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2005).
- Pamiętniki do panowania Zygmunta III, Władysława IV i Jana Kazimierza*, t. I, wyd. Kazimierz Władysław Wójcicki, (Warszawa: S. Orgelbrand, 1846).
- Regestry z Metryki Koronnej do dziejów powiatów radomskiego i stężyckiego z lat 1574–1795*, cz. I: 1574–1659, oprac. Monika Jaglarz et al., red. Zbigniew Pietrzyk, (Radom: Radomskie Towarzystwo Naukowe: 2001).
- Rej Mikołaj, *Żwierzyniec, w którym rozmaitych stanów, ludzi, źwi[e]rząt i ptaków ks[z]tałty, przypadki i obyczaje są właśnie wypisane. A zwłaszcza ku czasom dzisiejszym naszym niejako przypadające*, (Kraków: Maciej Wierzbęta, 1562).
- Rejestr gospód w Krakowie z lat 1632 i 1649 ze zbiorów Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie i Biblioteki Jagiellońskiej*, wyd. Kamila Follprecht, (Kraków: Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, 2005).
- „Rejestr senatorów i posłów na sejmie warszawskim 9 lutego–21 marca 1600 r.”, oprac. Andrzej Radaman, Marek Ferenc, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace Historyczne* 131, (2004): 89-107.
- Sobieski Jakub, *Diariusz sejmiku koronacyjnego w Krakowie w 1633 roku*, oprac. Włodzimierz Kaczorowski et al., (Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2008).
- Sobieski Jakub, *Peregrynacja po Europie [1607–1613]. Droga do Baden [1638]*, oprac. Józef Długosz, (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1991).

- Wielewicki Jan, *Dziennik spraw domu zakonnego OO. Jezuitów u św. Barbary w Krakowie od r. 1620 do r. 1629 (włącznie)*, t. IV, (Kraków: Akademia Umiejętności, 1899).
- Wielewicki Jan, *Dziennik spraw domu zakonnego OO. Jezuitów u św. Barbary w Krakowie 1630–1639*, t. V, oprac. Ludwik Grzebień, (Kraków: Wydawnictwo WAM, 1999).
- Władysława IV króla polskiego... listy i inne pisma urzędowe, które do znakomitych w kraju mężów... wychodziły, wyd. Ambroży Grabowski, (Kraków: St. Cieszkowski, 1845).
- Wypisy źródłowe do historii polskiej sztuki wojennej, z. V. *Polska sztuka wojenna w latach 1563–1647*, oprac. Zdzisław Spieralski et al., (Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1961).
- Volumina Legum*, t. III (Petersburg: Nakładem i Drukiem Jozafata Ohryzki, 1859).

Opracowania

- Bednaruk Waldemar, *Trybunał Koronny. Szlachecki sąd najwyższy w latach 1578–1794*, (Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, 2008).
- Budka Włodzimierz, „Kto podpisał konfederację warszawską 1573 r.?, *Reformacja w Polsce* 1 (1921): 314–319.
- Byliński Janusz, *Dwa sejmy z roku 1613*, (Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1984).
- Byliński Janusz, *Marcin Broniewski [zm. 1624] – trybun szlachty wielkopolskiej w czasach Zygmunta III*, (Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1994).
- Chłapowski Krzysztof, *Elita senatorsko-dygnitarska Korony za czasów Zygmunta III i Władysława IV*, (Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 1996).
- Chłapowski Krzysztof, *Realizacja reform egzekucji dóbr (1563–1665). Sprawa zastawu królewskich małopolskich*, (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1984).
- Choińska-Mika Jolanta, „Walerian Petrykowski wobec oczekiwań swoich wyborców. Próba rekonesansu badawczego”, w *Studia historyczno-prawne. Prace dedykowane Profesorowi Janowi Serecyce*, red. Janusz Dorobisz, Włodzimierz Kaczorowski (Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2004), 51–64.
- Czapliński Władysław, *Polska a Prusy i Brandenburgia za Władysława IV*, (Wrocław: Wrocławskie Towarzystwo Naukowe, 1947).
- Czapliński Władysław, „Kilka uwag o działalności sejmowej Stanisława z Brzezia Chrzastowskiego”, *Reformacja w Polsce* 12 (1953–1955 [druk.:] 1956): 254–260.
- Deputaci Trybunału Koronnego 1578–1794. Spis. część II 1621–1660*, oprac. Dariusz Kupisz, (Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2017).
- Długosz Józef, „Elity posłów sejmowych za panowania Zygmunta III Wazy (1587–1632)”, w *Czasy nowożytne. Studia poświęcone pamięci prof. Władysława Eugeniusza Czaplińskiego w 100. rocznicę urodzin*, red. Krystyn Matwijowski (Wrocław: Wrocławskie Towarzystwo Miłośników Historii, 2005).

- Długosz Józef, *Jakub Sobieski 1590–1646. Parlamentarzysta, polityk, podróżnik i pamiętnikarz* (Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1989).
- Długosz Józef, *Latyfundia Lubomirskich w XVII wieku (powstanie–rozwoj–podziały)* (Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 1997).
- Dzięgielewski Jan, „Sprawa compositio inter status w latach 1632–1635”, *Kwartalnik Historyczny* 90/1 (1983): 81–91.
- Dzięgielewski Jan, *O tolerancję dla zdominowanych. Polityka wyznaniowa Rzeczypospolitej w latach panowania Władysława IV*, (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1986).
- Dzięgielewski Jan, „Radziwiłłowie posłami sejmów w czasach Władysława IV”, *Miscellanea Historico-Archivistica* 3 (1989): 27–34.
- Dzięgielewski Jan, „Polityczne opcje reprezentacji sejmowej południowo-wschodnich ziem Rzeczypospolitej w czasach Władysława IV”, *Przegląd Wschodni* 1/1 (1991): 71–81.
- Dzięgielewski Jan, *Izba poselska w systemie władzy Rzeczypospolitej w czasach Władysława IV*, (Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 1992).
- Encyklopedia Powszechna*, t. V (Warszawa: Wyd. Samuela Orgelbranda, 1861).
- „Elektorowie królów Władysława IV, Michała Korybuta, Stanisława Leszczyńskiego i spis stronników Augusta III w porządek abecedłowy zebrali Jerzy Dunin-Borkowski i Mieczysław Dunin-Wąsowicz”, *Roczniki Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie* 1 (1910).
- Filipczak-Kocur Anna, *Sejm zwyczajny z roku 1629*, (Wrocław: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1979).
- Fitych Tadeusz, „Obecność nuncjusza Giovanniego Battisty Lancellottiego na sejmach polskich”, *Saeculum Christianum: pismo historyczno-społeczne* 5/2 (1998): 145–194.
- Holdys Sybilla, *Praktyka parlamentarna za panowania Władysława IV Wazy* (Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1991).
- Kaczorowski Włodzimierz, *Sejmy konwokacyjny i elekcyjny w okresie bezkrólewia 1632 r.* (Opole: Instytut Śląski, 1986).
- Kołodziej Robert, *Pierwszy sejm z 1637 roku* (Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2003).
- Kołodziej Robert, „Uwagi o procedurze parlamentarnej na przykładzie sejmku z 1638 r.”, w *Czasy nowożytne. Studia poświęcone pamięci prof. Władysława Eugeniusza Czaplińskiego w 100. rocznicę urodzin*, red. Krystyn Matwijowski, (Wrocław: Wrocławskie Towarzystwo Miłośników Historii, 2005).
- Korytko Andrzej, *„Na których opiera się Rzeczpospolita”. Senatorowie koronni za Władysława IV* (Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2015).
- Kwak Jan, *Sejm warszawski 1626 roku* (Opole: Wyższa Szkoła Pedagogiczna, 1985).
- Lepszy Kazimierz, *Marcjan Ścibor Chełmski, Polski Słownik Biograficzny*, t. III, (Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1937), 284.
- Lityński Adam, *Zabezpieczenie Trybunału Koronnego w polskim prawie karnym (na tle prawnokarnej ochrony innych sądów prawa polskiego, 400-lecie*

- utworzenia Trybunału Koronnego w Lublinie. Materiały z sesji naukowej z dnia 20 XI 1978* (Lublin: Instytut Historii i Teorii Państwa i Prawa Wydziału Prawa i Administracji, 1982).
- Maciej Matwijów, „Marcin Michał Dębicki (ok. 1610–ok. 1689) trybun szlachecki XVII wieku”, *Czasopismo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich* 16 (2005): 7–95.
- Noga Zdzisław, „Relacje władz miejskich Krakowa z dworem i urzędnikami państwowymi w wieku XVI”, w *Dwór a kraj. Między centrum a peryferiami władzy*, red. R. Skowron, (Kraków: Zamek Królewski na Wawelu, 2003): 119–135.
- Ochmann Stefania, *Sejmy z lat 1615–1616* (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1970).
- Ochmann-Staniszevska Stefania, „Marszałkowie Trybunału Koronnego w latach 1579–1792”, *Czasopismo Prawno-Historyczne* 62/2 (2010): 293–312.
- Opaliński Edward, *Sejm srebrnego wieku 1587–1652. Między głosowaniem większościowym a liberum veto* (Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2001).
- Opaliński Edward, „Zjazd rokoszowy w Jędrzejowie w roku 1607”, w *Król a prawo stanów do oporu*, red. Mariusz Markiewicz et al., (Kraków: Zamek Królewski na Wawelu, 2010), 221–248.
- Przemysław Paradowski, *W obliczu „nagłych potrzeb” Rzeczypospolitej. Sejmy ekstraordynaryjne za panowania Władysława IV Wazy* (Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2005).
- Przemysław Paradowski, „Średzki zespół poselski za panowania Władysława IV Wazy. Próba charakterystyki”, w *Czasy nowożytne. Studia poświęcone pamięci prof. Władysława Eugeniusza Czaplińskiego w 100. rocznicę urodzin*, red. Krystyn Matwijowski, (Wrocław: Wrocławskie Towarzystwo Miłośników Historii, 2005), 89–105.
- Jacek Pielas, „Hieronim Michał Komornicki (zm. 1689) – aktywista sejmikowy, opat świętokrzyski”, w *Debaty świętokrzyskie*, t. I, red. Krzysztof Bracha et al., (Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, 2014), 119–131.
- Pietrzak Jerzy, *Po Cecorze i podczas wojny chocimskiej. Sejmy z lat 1620–1621* (Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1983).
- Posłowie ziemscy koronni 1493–1600*, oprac. Waclaw Uruszczak et al., red. Irena Kaniewska, (Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2013).
- Przyboś Kazimierz, „Reprezentacja sejmowa ziemi przemyskiej w latach 1573–1695”, *Rocznik Przemyski* 34/4, (1998): 3–36.
- Przyboś Kazimierz, „Posłowie województwa sandomierskiego na sejmy Rzeczypospolitej w latach 1668–1674”, w *Z życia politycznego szlachty i ziemiaństwa między Wisłą a Pilicą w XVI–XX wieku. Studia*, red. Jerzy Gapys et al., (Kielce: Kieleckie Towarzystwo Naukowe, 2017): 39–76.
- Przyboś Kazimierz, Walaszek Adam, „Reprezentacja sejmowa województwa krakowskiego w XVII wieku”, *Studia Historyczne* 20/3 (1977): 377–402.
- Rzońca Jan, *Ostatni sejm przed Cecorą (w 1619 r.)* (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1983).

- Seredyka Jan, *Sejm w Toruniu z 1626 roku* (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1966).
- Seredyka Jan, *Rzeczpospolita w ostatnich latach panowania Zygmunta III (1629–1631). Zarys wewnętrznych dziejów politycznych* (Opole: Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Powstańców Śląskich, 1978).
- Seredyka Jan, „Jakub Sobieski – przywódca izby poselskiej”, *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka* 35/2, (1980): 163–169.
- Seredyka Jan, *Sejm z 1618 roku* (Opole: Wyższa Szkoła Pedagogiczna, 1988).
- Seredyka Jan, *Parlamentarzyści drugiej połowy panowania Zygmunta III Wazy* (Opole: Wyższa Szkoła Pedagogiczna, 1989).
- Seredyka Jan, „Udział Radziwiłłów w sejmach panowania Zygmunta III Wazy”, *Miscellanea Historico-Archivistica* 3 (1989): 13–26.
- Seredyka Jan, „Posłowie wybrani na sejmy w latach 1611–1623”, *Zeszyty Naukowe WSP w Opolu, Historia* 30 (1994): 105–123.
- Seredyka Jan, „Awanse »aktywistów« sejmów staropolskich. Mity i rzeczywistość”, w *O mitach i prawdach w dziejach społeczeństwa i państwa polskiego doby nowożytnej. Uwagi i postulaty badawcze*, red. Aleksandra Skrzypiet et al., (Katowice: Wydawnictwo Rococo, 1998).
- Sidorowska Agnieszka, „Lubelska reprezentacja sejmowa za panowania Władysława IV. Próba analizy pochodzenia społecznego i karier, *Res Historica* 7 (1999): 35–51.
- Siedlecki Jan, „Mikołaj Skaszewski [ok. 1605-ok. 1680] i Krzysztof Żelski [ok. 1605/07–ok. 1680] – posłowie szlachty ziemi bielskiej na sejmy Rzeczypospolitej”, *Studia Podlaskie* 3 (1991): 27–40.
- Sokalski Marcin, „W kręgu patronatu wojewody krakowskiego Stanisława Lubomirskiego herbu Drużyna”, *Studia Historyczne* 44/1 (2001): 25–38.
- Sokołowski Wojciech, *Politycy schyłku złotego wieku. Małopolscy przywódcy szlachty i parlamentarzyści w latach 1574–1605* (Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 1997).
- Szczerbik Zbigniew, *Sejm koronacyjny Władysława IV w 1633 roku* (Kluczbork–Praszka: Wydawnictwo Antykwa, 2001).
- Tomaszek Andrzej, „Sejm 1638 r. w obronie szlacheckiej równości”, *Czasopismo Prawno-Historyczne* 39/2 (1987): 17–32.
- Trawicka Zofia, „Działalność polityczna i reformacyjna Piotra Kochlewskiego”, *Odrodzenie i Reformacja w Polsce* 8 (1963): 125–148.
- Urzędnicy województwa krakowskiego XV–XVIII wieku, Spisy*, oprac. Stanisław Cynarski, Alicja Falniowska-Gradowska, (Kórnik: Biblioteka Kórnicka, 1990).
- Wachholz Leon, „Z dziejów zboru ewangelickiego w Krakowie”, *Reformacja w Polsce* 1 (1921): 266.